

Kitab-ı Dede Korkut'un Dilinde Ermeni Sözlere Meselesi

Kamil Veli Nerimanoglu*
Feridun Celilov**

Dünyada yalnız kendi sözlerinden ibaret dil yoktur ve olamaz. Çünkü yeryüzünde her şeyden ayrılan çevre halklardan, milletlerden tecrit olunan halk yoktur. İster hoş, ister zor, ister medeni yolla, ister muharebelerle halklar birbiriyle temasta yüz yüze alakayla yakınlık gösterdiğinden, bir dilden başka bir dile sözler geçmektedir. Doğaldır ki, tarafların alıntılacağı sözlerin niceliği aynı olmadığı gibi alınan sözlerin geçtiği dilde sonraki akıbeti, o dilin leksik sistemindeki vaziyeti, semantik tutumu, fonetik bakışı aynı olmayacaktır. İki kutup- sözü alınan ve sözü alan diller arasındaki münasebet, bu karışım vaziyeti; çetin, aynı zamanda dikkat çekici ve zengindir. Bu öyle bir yöntemdir ki, dilin dâhili dilin dâhili inkişaf kanuna uygunluğu ile sosyolojik ve ekstralinguistik amiller karşı karşıya gelmektedir. Bu amillerin karşılıklı alakası ve aynı zamanda ahenkli oluşları esas alınarak alınan sözler üzerinde araştırma yapılabilir.

Yalnız dilimiz için değil, aynı zamanda etnografyamız tarihimiz, psikolojimiz, esteti-

ğimiz için ansiklopedik değer taşıyan "Kitab-ı Dede Korkut" (KDK) destanları bir sıra karşılaştırmalı meselelerin ilmi çözümü için başlıca tutarlı kaynaktır. Alıntı sözler bakımından da bu abide hususu merak doğurmaktadır. Buradaki alıntı sözlerin destanın söz varlığına nispetle ideal azlığı edebi ailemizin tarihinin aydınlatılması için çok önemlidir. Diğer taraftan, buradaki alıntılar KDK boylarının dayandığı dil aralığını açığa çıkarmakta mühim rol oynamıştır.

KDK destanlarında Arap-Fars sözleri ile Ermeni, Gürcü sözleri de işlenmiştir. Destanın kahramanları ile bir mekânda yaşayan, kâh savaşan, kâh barışan muhtelif tarihi vaziyette ve muhtelif münasebette olan bu halkların dilinden Dede Korkut Oğuz namelerinin dilinde söz geçmesi gereklidir.

Yüzyıllar boyu iç içe çalışıp yaşayan komşu halkların birinden öbürüne söz geçmesi gayet doğal olsa da, bu olgu araştırılabilirken ilmi ölçü göz önünde tutulmalıdır. Bu bakımdan filoloji ilimler doktoru P.A. Bagramyan'ın "Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının Dilinde Ermeni Sözlere" adlı makalesi bir sıra tartışmalar doğurmaktadır. (1)

Makalenin özeti bundan ibarettir ki, komşu Azerbaycan halkının abidesine, Ermeni halkının birçok sözü geçmiştir. Yazar, destanın saklanmış Kafkas bölgesine, Azerbaycanlılara ait olmasını Ermeni sözleri de ortaya çıktığında görür. Söylemek gerekir ki, "bu sözlerin büyük bir kısmı karşılaştırmalı olduğu için onların 19. yy gösteririz." (1, 173).

Araştırmacı bu sözlerin destanlarda kaç defa kaç defa yer aldığını saymış, Azerbaycan diyalektiğinde, diyalektolojik lügat üzere aktarmış ve Ermeni dilinin etimolojik lügatine öykünerek onların Ermeni diline mahsus olduğu fikrini ileri sürmüştür.

(* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Orta Doğu ve Kafkasya Uygulama ve Araştırma Merkezi
(**) Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi.

Bize göre makale, yazarın bir sıra nazari ve tecrübî hatalarını gösterdiği için ilmi sonuçlara varmıştır. Yine de tekrar söylemek gerekir ki, buradaki üç- beş alıntı sözün varlığı kesinlikle sorun değildir. Ama prensip bozulduğunda ve ilmi araştırma kendi yolundan saptığında biz mecburuz ki, bir halkın abidesinden bahsederken, bu mukaddes abidelerken feyz alırken o halkın dilinin ve abidenin özünün bilinmesi zaruridir. KDK leksikası hakkında ve orada bulunan alıntılar hususunda hüküm verirken hiç olmazsa, abidenin el yazmasına bakmak gereklidir.

Son derece gariptir ki, çok ciddi ilmi bahislerden konu açan yazar, ilk mükemmel Azerbaycan nesri gibi büyük ehemmiyeti olsa da ortak okunuş noksanları olan H. Araslı'nın nesrinden dışarıya çıkmamıştır. Hâlbuki bu mesele ile baş başa veya dolaylı yolla birbirine bağlı olarak dünya Korkutşinaslığının ilmi neticelerinden, F. Ditsin, B. Barthold'un, B. Jirumsky'in, M. Ergin'in, E. Demircizade'nin, C. Levi'sin, E. Possin'in, C. Öztelli'nin, F. Kırzioğlu'nun vb. araştırmacıların el yazmasının okunuş varyantlarından istifade edilmelidir.

Somut bir dilin sözünü bu dilin dâhil olduğu aileden, gruptan ayırmak olmaz. Rus sözünü, menşeyini bulmak, inkişaf yolunu izlemek için onu Hint-Avrupa Dil ailesinden, bu ailenin Slav kolundan; Arap dilini Sami Dil Ailesinden ayırmak olmaz. Aynı bağlantı Azerbaycan dili ve onun mensup olduğu Türk dilleri ailesi için de geçerlidir. Tarihi leksikoloji ve etimoloji için bu tahlil zaruridir.

Müellifin üzerinde durduğu sözlerin Ermeni halkı ile tarihi, coğrafi, iktisadi alakası olmayan Türk dillerinde (Çuvaş, Yakut, Şor, Hakas, Kırgız ...) bazı Ural-Altay dillerinde (Macar, Mançur, Moğol...) işlenmesi ve bu dillerde birçok anlamda mevcut oluşu, bu dillerin leksik sistemindeki esaslı yeri onların menşeyi hakkında en tutarlı söylemdir. Gösterilen sözlerin bir tane de olsa Ermeni kelimesi geçmeyen Orhon-Yenisey abidelerinde uygun metinlerinde M. Kaşgarlı'nın kale gibi

yükselen "Divan-ı Lügatit Türk"ünde, Y. Balasagunlu'nun "Kutadgu Bilig" eserinde aynı ve yakın manada ortaya çıkması ilmi hakikati görüp anlamak için yeterlidir.

R. A. Bagramyan'ın takdim ettiği her bir söz de geniş düşünüp etimolojik tahlil yapmak, bu sözler hakkında Türkoloji ve edebiyatta mevcut olan önermeleri hatırlamak mümkündür. Ancak bu tür geniş tahlil imkânsızdır. Biz bu sözler üzerinde yazarın fikrinin derinliklerini, bu sözlerin el yazma formasını vermiş, Türk dillerinde ne gibi işlendiğini göstermiştik. Arada bir bazı önermeler de ilave edilmiştir.

AL- (D-54, 6. satır)

R. A. Bagramyan, Prof. H. Araslı'ya esas olarak (2, 158) al sözünü KDG'ta üç manada- "hile", "kırmızı", "nesil" manalarında kullanıldığını görmüştür. Kırmızı ve nesil manalı al sözünün Azerbaycan kökenli olduğunu yazan yazar, bu sözün birinci "hile" anlamının ise Ermeni dilinden gelme olduğunu düşünür.

Söylendiği gibi, araştırmacı burada üç yanlışlığa yol vermiştir. Evvela, "nesil" manalı al sözü Azerbaycan değil, Arap menşelidir. (3, 17). İkinci olarak, bu manaya destanların dilinde rastlanmaz. Üçüncü olarak, "aldatmak", "al dil", "seni al aparsın" ifadelerinin terkinde kendini gösteren "hile", "yalan" anlamları al sözünün Türk kökenli olduğunu göstermektedir ki, Ermeni dilinden geçmiştir.

R. A. Bagramyan'ın verdiği izahtan söylenebilir ki o, Prof. M. Şireliyev'in (4, 351-352) Azerbaycan diline karşı, dile geçen sözler üzerine söylediği hal- "su perisi" sözüne göndermede bulunuyor. (M. Şireliyev derhal sözünü karşı dildeki hali ile Baflayon V. Çankidzade'ye göre konumlandırmıştır- 5, 101) ve bu söze karşı değil, Ermeni dilindeki alk sözü ile başlamıştır. Görmekteyiz ki bu söz, al şeklinde Kazak diyalektine geçmiştir.

Ermeni Dilinin Açıklamalı Sözlüğünde alk sözünün anlamları “çin”, “çok yiyen” ve “kuyu”, “aşağı taraf” gibi açıklanmıştır (6, 16). Genellikle Türk dillerinde söylenen bu sözün anlamlarına dikkat etmek gerekirse:

1. Al- renk bildirir (7, 124; 8, 31; 9, 24; 10, 61)

2. Al- taraf bildirir: “ileri”, “alt” (7, 124; 8, 32; 13, 42; 14, 26)

3. Al- “hile”, “yalan” (15, 34; 16, 27; 7, 126; 9, 24) Bu anlamda al sözü Kutadgu

Bilig’de, M. Kaşgarlı’da ve Uygur yazılarında genişçe işlenir. (8, 31) Görüldüğü gibi, Türk dillerinde kendisine genişçe yer bulan bu sözün Ermeni sözü gibi takdim edilmesinin hiçbir dayanağı yoktur. R. Açırgan da bu sözü Ermeni kökenli bir söz olarak görmemektedir.(1, 164)

Eski Türk inanışı- Şamanizme bağlı olarak eski Türk dilinde, Sibir Türklerinin dilinde kendisine yer bulan bu söz “melek”, “su perisi” manasında “al batdı”, “al basta” şeklinde Rus dilinde (11, 69); renk bildiren konumda Rus (11, 73); fars (12, 130- 134) diline bizce, aynı kaynak üzere de Ermeni diline (6, 12) geçmiştir.

KUT- (kutlu, D-76, 13. satır)

R. A. Bagramyan bu sözü “övme”, “istek”, “sevgi”, “hahiş”, “yalvarmak” manası ile veren Ermeni dilindeki “kut” sözü ile başlayıp, “gtod”- “kutlu” ve “angut”- “kutsuz” varyantlarını bize gösterir. Türk dillerinin çok eski çağlarına kadar giden bu sözün muhtelif Türk dillerindeki manalarına dikkat çekmek istiyoruz:

1. Gut- Kut- “saadet” (Çağatay, Kırgız, Uygur, Kazak, Çuvaş, Yakut dillerinde- 17, 305); “hoşbeht”, “mübarek”, “uğurlu” (Türk, eski Türk, Gagavuz, Kırgız dillerinde- 9, 476; 8, 471- 472; 18, 300; 13, 452)

2. Gut- Kut- “ruh”, “çan” (8, 471- 472; 13, 452). Yakut masallarında Şamanizmle

bağlı ifadeleri “agakut- ata ruh”, “sur kut-dirlik ruhu” (19, 1261-1262).

Bu sözün diğer varyantları da dikkat çekicidir: Kut+at (mak)- “hoşbeht etmek” (Mukayese et: “Kutadgu Bilig”- “mutluluk veren bilgi”) gut+lu- “uğurlu”, “mübarek”; gum+suz- “bahtsız”, “uğursuz”, “yürekte kut olmak” ifadesi Azerbaycan dilinin tipik kullanımlarındandır. Türk dillerinin sözlük terkindeki durumu, söz sistemindeki rolü ve Orhon- Yenisey abidelerinin dilindeki yeri onun esas Türk sözü olduğunu bize şüpheye yer bırakmayacak biçimde verir.

ORGAN- (D-273, 11 ve 13. satır)

Araştırmacı organ sözünü Ermeni dilindeki (argan) sözü ile benzeştirir. Çağdaş Azerbaycan dilinde olan orken sözünün de benzeştiğini iddia ederek şöyle yazar: “Bu sözdeki fonetik değişme böyle olmuştur: (argan)- argan- orgon- “orken” (1, 165).

İlk bakışta böyle bir fonetik değişme inandırıcı görünür. Lakin organ sözünün Ermeni dilindeki “tutuşmak”, “tarım çekmek”, “goymak” (1, 165) anlamını veren arg köklü argan sözü ile bir alakası yoktur. Türk dillerinde, o cümleden Azerbaycan dilinde hürmet, korku, erken, örümcek ve bu kabilden olan diğer sözler aynı kökten- hör//ör türemişlerdir (7, 602).

Mukayese et: Erken hörüldü (8, 383), ör- “çit”, “perde”, örçin- “ip, merdiven”; örgü, örme, örmek, örü, örümcek, (9, 574- 575; 13, 559)

L. Budagov “kendirbaz” sözünü (urgancı) gibi yazmıştır. (20, 125) E. K. Pekorski ise Yakut dilinde söylenen “orgon” sözünden hareketle Türk dillerinde “orkan” sözünün “uzun kendir”, “organ” sözünün ise “yogun kendir” manasında mevcut olduğunu göstermiştir. (19, 1956).

Eski Türk ve çağdaş Türk dillerinde (Azerbaycan, Türk, Kırgız, Yakut, Tatar vs.) kendi varyantları ile birlikte genişçe işlenen

orgon// erken sözünü Ermeni sözü gibi kalem almak, en basit tabirle Türk dillerinden habersiz olmak demektir. Yazar bilmelidir ki, Azerbaycan dilinde sadece fiil+ şekilci= ad modelinde kalma söz yoktur.

GIBAN (-mak)// KUVEN(-mek)- (D-68, 7. satır, B-21, 6. satır)

R. A. Bagramyan KDK'da işlenen gıvanmak// Kuvenmek ve Azerbaycan dilinin diyalektlerindeki gyarrammah (Şamhor), guyallammah (Kazak) sözlerinin Ermeni dilindeki (govan) ve (govol) sözlerinden türediğini gösterir. Kuvenmek sözünün KDK'ta şimdiki manasında gıvanmak sözünün ise (akloranal)- "hopuzlanmak" anlamında işlendiğini de yazar.

Gıvanmak fiili KDK'ta R. A. Bagramyan'ın dediği gibi "hopuzlanmak", "çok kuvenmek ile bağ teşkil eden "şadlanmak", "sevinmek", "ferahlamak" anlamında işlenmiştir (23, 131).

Aşağıdaki anlamlarında Türk dillerinde (Eski Türk, Tatar, Türk, Yakut, Kırgız) çok geniş yayılmıştır:

"Öymek" (21, 396), güvenmek, kıvanç, kıvanmak (9, 308- 440)

Türk menşeli bu fiillerin leksik- semantik inkişafından bahseden G. Bafırov (23, 130) ve E. Sevortyan'ın geniş izahından sonra buraya bir şey ilave etmek istemiyoruz. Yalnız şunu söylemek siteriz ki, R. Açaryan da vaktiyle (govellemek) sözünün esasında duran gov kökünün Ermeni diline mahsus olmadığını göstermişti.

GIRBAŞ (-mak) // GARBAŞ (-mak)- (D- 251, 3. satır, D- 79, 7. satır)

Yazar gırvaşmak// gavraşmak sözlerini Ermeni dilindeki (griv)- buruşmak sözü ile birbirine bağlar.

"El ile tutmak", "garpışmak" manasındaki olan gırvaşmak// garvaşmak sözleri hakkın-

da esasında gar// garu// garı sözünün menşei ve varyantları düzleminde E. Z. Abdullayev (24), E. M. Demircizade (25, 81 -84) ve E. B. Sevortyon (22, 352) geniş malumat vermiş, bu fiilin yapısı, semantiği ve kökü hakkında çok tutarlı kanaatlere varılmıştır. Fakat araştırmacı ne yazık ki bunlardan habersizdir.

ÇURUL(-mek)- (D- 48,5. satır, B- 59, 9. satır)

R. A. Bagramyan'ın KDK'ta olan çürümek (2, 33- 61) sözünü çağdaş Azerbaycan dilindeki çürüntü, çürütmek, çürük, çürüklük, çürükçü ve diyaleklerde işlenen çarton (yerevon), çirtan, çortton, çorton (Ordubad), çortdon (Çulfa) sözlerinin Ermeni dilindeki (çor)- "guru" sözünden türediğini (çor-çör-çur) gösterir.

KENEZ- (D- 5, 3. satır; V-4, 1. satır) Araştırmacı kenez sözünün çağdaş Azerbaycan dili ve diyalektiğinde işlenmediğini gösterir ve onu Ermeni dilinde (ganaç)- "yaşılın sözü ile bağlar. Muharrem Ergin bu sözü (yaşıl) gibi okumuştur(26). Orhan Şaik'de bu okuyuşu doğru kabul etmiş, "yaşılın", "közermiş" anlamlarında işlendiğini göstermiştir (29). Türk dillerinde bu sözün aşağıdaki varyantlarına da rastlarız. Kanas- "keniş", "ken" (19, 1033); (mukayese, Azerbaycan dilinde -"ken-keniş") "Yunkul", "dayaz" (18, 299); ken- közel... Gösterdiğimiz örneklere dayanarak bu sözü ken// geniş manasında veya köy// yaşıl anlamlarının Türk halklarındaki yakınlığını göz önünde bulundurarak köy+ez, kök+ez manasını kabul etmekteyiz. (Mukayese et: yaşıl// köy yer) Bu sözler her iki manada, ilkin Türk sözlerinde ve onların semantik kuruluşu için birbirleri arasında bir köprü gibi de düşünmek olur.

SUR- (D-129, D-132)

Yazar, "Sur" sözünün dört defa işlendiğini ve bu "sur nızag" ve "iti nize" terkinde tekrar edildiğini yazar. Onu Ermeni dilindeki "sur"- "iti, kesen" sözü ile birbirine bağlar. Bu söz Türk dillerinde aşağıda verdiğimiz an-

lamlarıyla mevcuttur: “Suralım- iteleme” (19, 2359), “surayın- tarım”(15, 376); “sur- renk bildirir” (27, 594; 10, 495;13, 664; 23,2359); “sur- tale”(9, 114); “ruh”- “çan” (13, 664); “sur”, “ses”, “haray” (19, 2359; 8, 515)

Zor- “büyük”(28, 106)

Fikrimizce bu söz iti// keserli manasından olan çida sözünden gelmektedir. Birçok farklı anlamı olan bu söz Ermeni diline de Türk dillerinden geçmiştir.

SUNUK- (D-182, 3. satır)

Bagramyan’ın Sumuk sözünü Ermeni dilindeki “tsunk” –”diz”sözü ile bağdaştırır ve Azerbaycan dilinin diyalektiğinde olan zink (Sabirabad İran Azerbaycanı), zıng (Bakü), zinkile (Köyçay) kelimelerinin de bu sözden türediğini yazar.

Türk dillerinde bu söz oldukça geniş şekilde işlenmektedir: Sunk- “sumuk”(27, 600) // “sumak” (8, 511). Orhan Şaik, bu sözün muhtelif diyalektlerdeki biçimlerini göstermiştir: Sözüük// sumuk// sunek// söyek// sökük’ soyuk// “kemik” (29, 284); (hepsi için bkz. 17, 437, 22, 220) İhtimal ki Türk dillerinde bu söz arkaik bir fiildir (sun+ mek), bu fiilden sunuk sözü türemiştir.

SUNA- (D- 249, 1. satır)

P. A . Bagramyan’ın ihtimal üzere KDK’ta işlenen suna, sundan sözlerinin esasında Ermenice olan (sun)- “it” sözü durur.

Türk dillerinden işaret ortaklığı olan wy sözü ve onun türevi olan wyHa biçiminin Ermeni dilindeki wyH sözü ile hiç bir alakası yoktur. Buradaki benzerlik tamamen tesadüfidir. KDK’ta “wy” sözü için demek gerekir ki, bütün biçimler üzere değişmiştir. Bu benzerlik Türk dillerinde şimdi de geniş bir biçimde görülmektedir (9,682; 10, 647; 13,913; 18,572).

Göründüğü gibi, yazar, kök-şekilci bakışını kendi aklına yatan biçimde ayırmış, bu

abidenin hangi dile özgü olduğunu unutarak tahmin ettiği manayı konteksre yerleştirmeye çalışmıştır. Netice ise ortadadır.

P.A Bagramyan KDK’da işlenen DADI.(D-77, 3.satır), KELİSA. (D-121, 1.satır; B-52, 5.satır), HAÇ (D-124, 7.satır; B-69, 11.satır), TEKUR (D-152, 8.satır; B-52, 2.satır),PLAN (D-124, 7. satır; B-69, 11.satır), HOLİ (D-255, 5. satır) ve AZHABUR (D-39, 6.satır) sözlerinin de Ermeni diline mahsus olduğunu hesap eder. Doğrudur, destanların dilinde rastladığımız bu sözlerden bazıları çok zaman ki, Ermeni dili vasıtasıyla geçmiştir. Lakin bu sözlerin Ermeni menşeli olması şüphelidir. Öyle ki, M. Pesenen “dadı” sözünü “yemleyen”, “kulak asan” manasında Fars menşeli hesap etmiştir (17,129). Bu söz Türk dilinden “çocuğa bakan hizmetçi kadın” manasında işlenmiştir (9,177).

“Kelisa” ve “Haç” sözleri de bu kabildendir. Yani Fars menşelidir. (3,279; 10,602); KDK destanlarının dilinde Ermeniceden çok, Fars dilinden kelime mevcuttur. Araştırmanın Kenuca// Kunuca sözünü Ermeni dilindeki (Yegetsı) sözüne bağlaması, onun fonetik değişimi gibi göstermesi de inandırıcı değildir.

“Holik” sözünün O. Şayk tarafından (havli) şeklinde okunması ve Gagavuz, Türkmen, Kazak dillerinde işlenen aşağıdaki manaları bu sözün menşei için önemli olabilir: “Hollik- “yeyik”- (18, 250); holy- “işare avazlığı” (27); hola- “topa, yığın, kesek, yumag” (28).

P. A. Bagramyan “ashabur” sözünü “Gürcü asilzadesi” gibi izah eden H. Araslı’ya itiraz eder ve bu sözün Ermeni menşeli olduğu hükmünü veren E. Yerevanlı’nın fikrine ortak çıkar.

Türk diyalektlerinde “sert”, “asabi” manasında (34,206) işlenen bu sözü M. Pasanen ve H. Dorfer Gürcü menşeli kabul etmektedir. Bizce de bu Kartbeli menşeli bir

sözdür. “Azhavurlar” sözünün “Ermeni Sovyet Ansiklopedisi”nde “Eski Gürcistan’da asilzade” gibi izahı (33, 120) bu fikri onaylamaktadır.

Bu sözün alınma olduğuna şüphe yoktur. Lakin bu sözlerde de etimolojik tahlilin bütünlüğü gözletilmelidir. Yani konu bu arada Hint-Avrupa dillerine mahsus ortak sözlerden giderek aynı zamanda bu halkların bazıları Azerbaycan halkı ile temasta olmuşlar. Müellif bizim için oldukça dikkat çekici olan öyle araştırmalar yapmış ki, biz Hint-Avrupa menşei sözlerin, bir vasıta ile Ermeni dilinden geçmesine inansaydık yahut vasıtacı dil gibi Ermeni dilinin rolü aydınlatılsaydı teessüf ki makale de bu istikamet unutulmuş, Azerbaycan dili gibi, Ermeni dili de yalnızca olduğu dil sisteminden tecrid edilmiştir.

Yukarıda göz önünde bulundurduğumuz sözler hakkında bir de bunu isterdik ki, iki dil arasında sözlerin mana olgularını da unutmak olmaz. Öyle ki Ermeni dilindeki çoklu Azerbaycan sözleri gibi, göz önünde bulundurduğumuz sözlerin ekseriyeti de geçtiği Ermeni dilinden Azerbaycan diline yeniden geçebilir.

Bu yöntemde semantik tipologyayı sadece tesadüfde karşılamak olmaz. Bir sözle, Türk dillerinin somut olgularından, onların diyalekt ve şivelerinden, böylece başka Altay dillerinin zengin dil materyallerinden çıkarak yukarıdaki sözlerin menşei, türevleri hakkında geniş bir şekilde ele almak, daha yerinde neticelere varmak mümkündür. Şüphesiz biz R. A. Bagramyan’ın bu meseleye yeniden döneceğini kati değilmiş, şüpheliymiş, zahiri görüntüden ileri gidilememiş şeklindeki

düşüncelerinin üzerinde yeniden duracağını gözlemledik. Bunu Azerbaycan ve Ermeni dillerinin ilmi üzerine dayanan, çok büyük nazari ve tecrübi öneme malik olan mukayeseli semantik, tipolojik tahlil zarureti ve Sovyet alımı için hava- su kadar gerekli olan objektiflik talep etmektedir.

Kaynaklar

- Tarihi-Filolojik Dergi, Ermenistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi No. 1, Revan 1974, Ermenice.
- Kitab-ı Dede Korkut, Bakü, 1962.
- Arap ve Fars Sözleri Lügati, Bakü, 1967.
- M. Sureluyev. Azerbaycan Diyalektolojisinin Esasları. Bakü, 1968.
- K. K. Yudahin, Kırgızca-Rusça Sözlük, Moskova, 1965.
- Macarca-Rusça Sözlük, Moskova-Bakü, 1974.
- Kazakça-Rusça-Polonyaca Sözlük, Moskova, 1974.
- Türkçe Sözlük (Dördüncü Baskı), Ankara, 1966.
- Ermenicenin Etimolojik Sözlüğü (Ermenice), Revan, 1967.
- Farsça-Rusça Büyük Sözlük, Taşkent, 1910.
- Gagavuzca-Rusça-Moldovca Sözlük, Moskova, 1976.
- Türkmence-Rusça Sözlük, Moskova, 1968.
- Türk- Tatar Lehçeleri Karşılaştırmalı Sözlüğü, Erivan, 1974.
- Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Giriş, Gelişme, Faksimile, Ankara, 1958.
- Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkut’un Kitabı, İstanbul, 1973.
- E. V. Sevortyan, Azerbaycan Türkçesinde Fiil Üzerine Ekler, Moskova, 1962.
- Ermenistan- Sovyet Ansiklopedisi, Erivan, 1974.
- Eski Türk Sözlüğü, Leningrad, 1969.